

Από την *Bosman* στην *Tondela*:

Η εξέλιξη του Ευρωπαϊκού Δικαίου Ανταγωνισμού στις αθλητικές αγορές εργασίας

Αρης Ποιμενίδης*

Τριάντα χρόνια μετά την *Bosman*, το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΔΕΕ) φαίνεται να μετατοπίζει σταδιακά το κέντρο βάρους της νομολογίας του για τον επαγγελματικό αθλητισμό: από την προστασία της ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων-αθλητών (άρθρο 45 ΣΛΕΕ) προς μια πυκνότερη, πιο επιθετική εφαρμογή του δικαίου ανταγωνισμού στην ίδια την αγορά εργασίας (άρθρο 101 ΣΛΕΕ). Η απόφαση *CD Tondela* (C-133/24, 30 Απριλίου 2026) αποτελεί το τελευταίο, και ίσως πιο αποκαλυπτικό, κεφάλαιο αυτής της εξέλιξης, εντάσσοντας τις συμφωνίες μη-προσέλκυσης παικτών (*no-poach agreements*) στην ίδια οικογένεια περιορισμών «ως εκ του αντικειμένου» με τις κλασικές συμπράξεις κατανομής πηγών εφοδιασμού. Το παρόν άρθρο ιχνηλατεί αυτή τη μετατόπιση μέσα από έξι σταθμούς – *Bosman*, *Meca-Medina*, την «τριλογία» *Superleague/ISU/Royal Antwerp*, *FIFA κατά Diarra* και *CD Tondela* – και εξετάζει αν το ισχύον καθεστώς μεταγραφών της FIFA μπορεί να επιβιώσει σε ένα νομικό περιβάλλον, όπου η αγορά εργασίας των αθλητών αντιμετωπίζεται πλέον ως αγορά εισροών (*input market*), υποκείμενη στους ίδιους κανόνες με κάθε άλλη αγορά εργασίας υψηλής εξειδίκευσης.

επαγγελματικός αθλητισμός – δίκαιο ανταγωνισμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης – ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων – άρθρο 101 ΣΛΕΕ – συμφωνίες μη-προσέλκυσης παικτών (*no-poach agreements*) – μεταγραφές ποδοσφαιριστών

I. Εισαγωγή: δύο διαφορετικές γλώσσες για το ίδιο πρόβλημα

Το ποδόσφαιρο δεν είναι απλώς άθλημα για το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης· είναι, εδώ και τρεις δεκαετίες, το προνομιακό πεδίο δοκιμής νέων νομικών αρχών. Κάθε φορά που το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης καλείται να αποφανθεί για έναν κανονισμό της FIFA, της UEFA ή μιας εθνικής ομοσπονδίας, δεν κρίνει απλώς αν ένας συγκεκριμένος παίκτης αδικήθηκε· διαμορφώνει, παράλληλα, τις γενικές αρχές που θα διέπουν στο μέλλον κάθε ρύθμιση ιδιωτικών φορέων με κανονιστική ισχύ επί μιας αγοράς εργασίας. Το ερώτημα που διατρέχει την πορεία αυτή δεν είναι νέο, αλλάζει όμως σταδιακά νομική «γλώσσα»: από το 1995 έως σήμερα, το ΔΕΕ έχει μετακινηθεί από μια νομολογία θεμελιωμένη κατά κύριο λόγο στο άρθρο 45 ΣΛΕΕ (ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων) σε μια νομολογία που ολοένα και περισσότερο ενεργοποιεί το άρθρο 101 ΣΛΕΕ (απαγόρευση συμπράξεων), αντιμετωπίζοντας τους αθλητές όχι μόνον ως πολίτες της Ένωσης που ασκούν δικαίωμα κυκλοφορίας, αλλά ως εργαζομένους σε μια αγορά εργασίας που μπορεί να νοθευθεί από συμπράξεις μεταξύ των «αγοραστών» της εργασίας τους – δηλαδή των συλλόγων.

Η μετατόπιση αυτή δεν είναι τυχαία ούτε αποκλειστικά αθλητική. Συμπίπτει με μια ευρύτερη στροφή του ευρωπαϊκού δικαίου ανταγωνισμού προς το λεγόμενο «labour antitrust»: την εφαρμογή των κανόνων περί συμπράξεων σε ρυθμίσεις που αφορούν την πρόσληψη, την αμοιβή και την κινητικότητα εργαζομένων, με χαρακτηριστικό παράδειγμα την πρώτη απόφαση προστίμου της Ευρωπαϊκής Επιτροπής σε υπόθεση εργασιακής σύμπραξης, τη *Delivery Hero/Glovo* (πρόστιμο ύψους 329 εκατ. ευρώ, Ιούνιος 2025), και το Policy Brief της Επιτροπής για το «Antitrust in Labour Markets» (Μάιος 2024), το οποίο κατατάσσει τις συμφωνίες μη-προσέλκυσης (*no-poach*) και καθορισμού μισθών (*wage-fixing*) στην κατηγορία των περιορισμών «ως εκ του αντικειμένου».

Το ποδόσφαιρο προσφέρεται ιδανικά ως πεδίο παρατήρησης αυτής της στροφής, διότι συνδυάζει τρία χαρακτηριστικά που σπάνια συνυπάρχουν αλλού: (α) μια ιδιωτική κανονιστική αρχή (FIFA/UEFA/εθνικές ομοσπονδίες) με σχεδόν μονοπωλιακή ρυθμιστική εξουσία επί της αγοράς εργασίας των παικτών· (β) μια μακρά, πλούσια νομολογιακή παράδοση που ξεκινά από τη *Walrave* και φτάνει μέχρι σήμερα¹· και (γ) μια αγορά εργασίας εξαιρετικά ορατή, με άμεσα μετρήσιμα οικονομικά μεγέθη (μεταγραφικές αξίες, μισθούς, αποζημιώσεις), που καθιστά ευκολότερο στο Δικαστήριο να εφαρμόσει εργαλεία τυπικού δικαίου

* Ασκούμενος ΚΔΕΟΑ, Προπτυχιακός φοιτητής της Νομικής Σχολής ΑΠΘ

¹. Για συγκεντρωτική παρουσίαση της νομολογίας του ΔΕΕ για τον αθλητισμό, βλ. Curia.europa.eu, ενότητα «Sport».

ανταγωνισμού – ανάλυση αγοράς, κατανομή πηγών εφοδιασμού, περιορισμό ως εκ του αντικειμένου – σε ένα πλαίσιο που παραδοσιακά αναλυόταν μέσα από τον φακό της ελεύθερης κυκλοφορίας.

Το άρθρο αυτό ακολουθεί έξι σταθμούς αυτής της διαδρομής – *Bosman* (1995), *Meca-Medina* (2006), την «τριλογία» της 21ης Δεκεμβρίου 2023 (*Superleague, ISU, Royal Antwerp*), *FIFA κατά Diarra* (2024) και *CD Tondela* (2026) – για να υποστηρίξει μια κεντρική θέση: το ΔΕΕ δεν εγκαταλείπει το άρθρο 45 ΣΛΕΕ, αλλά το συμπληρώνει, και σταδιακά το υποσκελίζει σε βαρύτητα, με ένα άρθρο 101 ΣΛΕΕ που αντιμετωπίζει τους συλλόγους ως ανταγωνιστές σε μια αγορά εισροών εργασίας (players as an input market) και τις ρυθμίσεις μεταγραφών ως δυνητικές συμπράξεις κατανομής πηγών εφοδιασμού. Το άρθρο καταλήγει σε δύο συμπεράσματα: πρώτον, ότι το ισχύον καθεστώς του FIFA RSTP δύσκολα θα επιβιώσει αναλλοίωτο σε αυτό το νέο πρότυπο εργασιακού ανταγωνισμού· δεύτερον, ότι το ποδόσφαιρο λειτουργεί, στην πράξη, ως εργαστήριο διαμόρφωσης νέων γενικών αρχών δικαίου ανταγωνισμού, οι οποίες αναπόφευκτα θα εξαχθούν και σε άλλες αγορές εργασίας υψηλής εξειδίκευσης.

II. *Bosman* (1995): η θεμελίωση στο άρθρο 45 ΣΛΕΕ

Η υπόθεση C-415/93², *Union Royale Belge des Sociétés de Football Association κατά Bosman*, παραμένει το σημείο εκκίνησης κάθε συζήτησης για το δίκαιο της ΕΕ και τον επαγγελματικό αθλητισμό. Ο Βέλγος ποδοσφαιριστής Jean-Marc Bosman αμφισβήτησε δύο διακριτά χαρακτηριστικά του τότε ισχύοντος συστήματος: τους κανόνες μεταγραφής, οι οποίοι επέβαλλαν την καταβολή αντιτίμου στον παλαιό σύλλογο ακόμη και μετά τη λήξη της σύμβασης εργασίας του παίκτη, και τις «ρήτρες ιθαγένειας», οι οποίες περιόριζαν τον αριθμό αλλοδαπών παικτών που μπορούσαν να αγωνιστούν σε έναν αγώνα. Το Δικαστήριο έκρινε ότι αμφότερες οι ρυθμίσεις συνιστούσαν εμπόδιο στην ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων κατά το τότε άρθρο 48 ΕΟΚ (νυν άρθρο 45 ΣΛΕΕ), εφόσον αποθάρρυναν ή δυσχέραιναν την άσκηση δικαιώματος κυκλοφορίας εντός της Ένωσης.

Η νομική σημασία της *Bosman* έγκειται σε τρία σημεία που θα καθορίσουν όλη τη μετέπειτα νομολογία. Πρώτον, το Δικαστήριο επιβεβαίωσε ότι οι επαγγελματίες αθλητές είναι «εργαζόμενοι» κατά την έννοια του δικαίου της Ένωσης και ότι ο επαγγελματικός αθλητισμός, στο μέτρο που συνιστά οικονομική δραστηριότητα, υπόκειται πλήρως στο δίκαιο της Ένωσης – η «ιδιαιτερότητα του αθλητισμού» δεν παρέχει γενική εξαίρεση. Δεύτερον, αναγνώρισε οριζόντιο άμεσο αποτέλεσμα στο άρθρο 45 ΣΛΕΕ έναντι κανονισμών ιδιωτικών φορέων (ομοσπονδιών), κάτι κρίσιμο, αφού η FIFA, η UEFA και οι εθνικές ομοσπονδίες δεν είναι κρατικές αρχές αλλά ενώσεις ιδιωτικού δικαίου. Τρίτον, αν και οι προσφεύγοντες είχαν επικαλεστεί παράλληλα τα (τότε) άρθρα 85 και 86 της Συνθήκης (νυν 105 και 106 ΣΛΕΕ), το Δικαστήριο δεν χρειάστηκε να τα εξετάσει διεξοδικά, εφόσον η διαπίστωση παράβασης του άρθρου 48 αρκούσε για την επίλυση της διαφοράς. Το σκέλος του δικαίου ανταγωνισμού έμεινε, ουσιαστικά, σε αχρησία για δεκαετίες³. Σημειωτέον ότι η *Bosman* διεύρυνε παράλληλα και τον κύκλο των αποδεκτών του άρθρου 45 ΣΛΕΕ, αναγνωρίζοντας οριζόντιο δεσμευτικό αποτέλεσμα σε κανονισμούς ιδιωτικών ενώσεων – μια θεωρητική βάση που η μεταγενέστερη ελληνική και ενωσιακή θεωρία θα συστηματοποιήσει, εντάσσοντας τις αθλητικές ομοσπονδίες στους φορείς που δεσμεύονται ευθέως από τη διάταξη, παρά τον ιδιωτικό χαρακτήρα τους⁴.

Η *Bosman*, με άλλα λόγια, έθεσε τα θεμέλια μιας νομολογίας ελεύθερης κυκλοφορίας: το ερώτημα ήταν αν ένας κανόνας εμποδίζει τον μεμονωμένο παίκτη να μετακινηθεί, όχι αν συνιστά σύμπραξη μεταξύ συλλόγων που νοθεύει τον ανταγωνισμό για την πρόσληψη παικτών ως πόρου. Το ερώτημα αυτό – που θα αποδειχθεί κεντρικό στην *Tondela*, τριάντα ένα χρόνια αργότερα – παρέμεινε, τότε, σχεδόν αδιατύπωτο.

III. *Meca-Medina* (2006): η γέφυρα προς το δίκαιο ανταγωνισμού

Αν η *Bosman* άνοιξε τη θύρα του άρθρου 45 ΣΛΕΕ, η υπόθεση C-519/04 P⁵, *Meca-Medina* και *Majcen κατά Επιτροπής*, άνοιξε – σε στενότερο βαθμό, αλλά με μεγαλύτερη ίσως μακροπρόθεσμη σημασία – τη θύρα του δικαίου ανταγωνισμού. Δύο επαγγελματίες κολυμβητές αμφισβήτησαν τους κανόνες αντι-ντόπινγκ της

². ΔΕΚ C-415/93, *Bosman*, 15.12.1995, ECLI:EU:C:1995:463, σκ. 87 επ. και 114 επ.

³. Για την ευρύτερη συζήτηση περί της εξέλιξης του θεσμικού πλαισίου μετά την *Bosman*, βλ. Common Market Law Review, τόμ. 47.4 (2010).

⁴. Βλ. Γ. ΑΡΓΥΡΟΣ, Οι αποδέκτες των διατάξεων του Άρθρου 45 ΣΛΕΕ, σε: Γ. Αργυρός / Α. Δεδούλη-Λαζαράκη, Ευρωπαϊκή Ένωση και το δίκαιο της ευρωπαϊκής οικονομίας, 2018, Μέρος Έβδομο, Κεφ. 2.

⁵. ΔΕΚ C-519/04 P, *Meca-Medina και Majcen/Επιτροπή*, 18.07.2006, ECLI:EU:C:2006:492, σκ. 22-34.

Διεθνούς Ολυμπιακής Επιτροπής, όπως εφαρμόστηκαν από τη διεθνή ομοσπονδία κολύμβησης (FINA), ως αντίθετους στο άρθρο 81 ΕΚ (νυν 101 ΣΛΕΕ). Το Πρωτοδικείο είχε δεχθεί ότι επρόκειτο για «καθαρά αθλητικό» κανόνα, εκτός του πεδίου εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης. Το Δικαστήριο αναίρεσε αυτή την προσέγγιση: δεν υπάρχει κατηγορία κανόνων «καθαρά αθλητικών» *a priori* απαλλαγμένων από τον έλεγχο δικαίου ανταγωνισμού· αντ' αυτού, εφαρμόζεται μια λειτουργική ανάλυση, γνωστή ως «Wouters test» ή «inherency test» (κατ' αντιστοιχία προς την προγενέστερη υπόθεση Wouters για τους κανόνες δεοντολογίας των δικηγόρων).

Το κριτήριο της *Meca-Medina* απαιτεί να εξετάζεται το γενικότερο πλαίσιο εντός του οποίου εκδόθηκε ένας κανονισμός, με ιδιαίτερη έμφαση στους σκοπούς του, και στη συνέχεια να διερευνάται αν οι περιοριστικές του συνέπειες είναι εγγενείς στην επιδίωξη αυτών των – θεμιτών – σκοπών και ανάλογες προς αυτούς. Αν πληρούνται αμφότερες οι προϋποθέσεις, ο κανόνας εκφεύγει εξ ολοκλήρου του πεδίου εφαρμογής του άρθρου 101 παρ. 1 ΣΛΕΕ, χωρίς να απαιτείται προσφυγή στην εξαίρεση του άρθρου 101 παρ. 3. Πρόκειται για ένα εργαλείο πιο γενναιόδωρο προς τις αθλητικές ομοσπονδίες απ' ό,τι η μεταγενέστερη νομολογία, ακριβώς επειδή επιτρέπει να «διαφύγει» πλήρως μια ρύθμιση από το πεδίο εφαρμογής της απαγόρευσης, αντί απλώς να δικαιολογηθεί βάσει οικονομικής απόδοσης.

Η σημασία της *Meca-Medina* για τη μετέπειτα διαδρομή είναι διττή. Αφενός, καθιέρωσε οριστικά ότι το άρθρο 101 ΣΛΕΕ – και όχι μόνο το άρθρο 45 – αποτελεί έγκυρο εργαλείο ελέγχου των αθλητικών κανονισμών. Αφετέρου, δημιούργησε ένα πλαίσιο δικαιολόγησης (το «Wouters/Meca-Medina framework») το οποίο, όπως εκτίθεται παρακάτω, η *Tondela* θα διευρύνει σημαντικά, επεκτείνοντάς το πέραν των τυπικών κανονισμών ομοσπονδιών, σε άτυπες συμφωνίες μεταξύ συλλόγων με τη συμμετοχή μιας ομοσπονδίας⁶.

IV. Η «Δεκεμβριανή Επανάσταση» του 2023: *Superleague*, *ISU*, *Royal Antwerp*

Στις 21 Δεκεμβρίου 2023, το Τμήμα Μείζονος Συνθέσεως του ΔΕΕ εξέδωσε ταυτόχρονα τρεις αποφάσεις που ορισμένοι σχολιαστές αποκάλεσαν «Δεκεμβριανή Επανάσταση»: *European Superleague Company* (C-333/21), *International Skating Union κατά Επιτροπής* (C-124/21 P) και *Royal Antwerp Football Club* (C-680/21). Και οι τρεις αφορούσαν, στον πυρήνα τους, όχι πλέον την ατομική κινητικότητα ενός παίκτη, αλλά τη ρυθμιστική εξουσία μιας ομοσπονδίας επί μιας αγοράς — της αγοράς διοργάνωσης διασυλλογικών πρωταθλημάτων (*Superleague*, *ISU*) ή της αγοράς πρόσληψης παικτών (*Royal Antwerp*).

1. *European Superleague Company*

Η υπόθεση αφορούσε τους κανόνες προηγούμενης έγκρισης της FIFA και της UEFA για τη σύσταση νέων διασυλλογικών διοργανώσεων, καθώς και τις κυρώσεις που απειλούνταν κατά συλλόγων και παικτών που θα συμμετείχαν σε μη εγκεκριμένη διοργάνωση, όπως η προτεινόμενη *Superleague*. Το Δικαστήριο έκρινε ότι οι κανόνες αυτοί συνιστούσαν, ταυτόχρονα, κατάχρηση δεσπόζουσας θέσης (άρθρο 102 ΣΛΕΕ)⁷ και περιορισμό του ανταγωνισμού ως εκ του αντικειμένου (άρθρο 101 παρ. 1 ΣΛΕΕ), διότι δεν συνοδεύονταν από πλαίσιο ουσιαστικών κριτηρίων και λεπτομερών διαδικαστικών κανόνων, ικανό να διασφαλίσει διαφάνεια, αντικειμενικότητα, αμεροληψία και αναλογικότητα κατά την άσκηση της εξουσίας έγκρισης. Είναι ενδεικτικό ότι το Δικαστήριο δεν απαγόρευσε αυτή καθαυτή την ύπαρξη συστημάτων προηγούμενης έγκρισης – αναγνώρισε ρητά ότι είναι θεμιτό η UEFA να υπαγάγει τη διεξαγωγή διεθνών επαγγελματικών ποδοσφαιρικών διοργανώσεων σε κοινούς κανόνες που εξασφαλίζουν ομοιογένεια και συντονισμό εντός ενιαίου αγωνιστικού ημερολογίου· καταδίκασε, όμως, την απουσία διαφανούς πλαισίου άσκησης της εξουσίας αυτής⁸.

2. *International Skating Union (ISU)*

Στην *ISU*, το Δικαστήριο επιβεβαίωσε ότι οι κανόνες προηγούμενης έγκρισης και επιλεξιμότητας της Διεθνούς Ένωσης Πατινάζ, οι οποίοι απειλούσαν αθλητές με ισόβιο αποκλεισμό αν συμμετείχαν σε μη εγκεκριμένη διοργάνωση, συνιστούσαν περιορισμό ως εκ του αντικειμένου. Το ιδιαίτερα ενδιαφέρον στοιχείο της απόφασης, ωστόσο, αφορούσε τη ρήτρα διαιτησίας: το Δικαστήριο έκρινε ότι η υποχρεωτική και αποκλειστική προσφυγή στο Διεθνές Αθλητικό Διαιτητικό Δικαστήριο (CAS) με έδρα τη Λωζάννη, σε συνδυασμό με τον περιορισμένο έλεγχο δημόσιας τάξης από το Ελβετικό Ομοσπονδιακό Δικαστήριο, ενίσχυε

⁶ Για σχολιασμό της *Meca-Medina* και της μετέπειτα σημασίας της, βλ. Common Market Law Review, τόμ. 43.3 (2006).

⁷ ΔΕΕ C-333/21, *European Superleague Company*, 21.12.2023, ECLI:EU:C:2023:1011.

⁸ Βλ., αναλυτικά, Ο. ΣΠΗΛΙΟΠΟΥΛΟΣ, Η εφαρμογή των θεμελιωδών αρχών του ενωσιακού Οικονομικού Δικαίου στο πεδίο των δραστηριοτήτων διοργάνωσης και εμπορικής εκμετάλλευσης αθλητικών αγώνων υπό το πρίσμα της απόφασης *European Superleague Company*, ΕφημΔΔ 1/2024.

την παράβαση⁹, καθώς στερούσε από τους αθλητές αποτελεσματική δικαστική προστασία εντός της Ένωσης και εμπόδιζε τη δυνατότητα προδικαστικής παραπομπής κατά το άρθρο 267 ΣΛΕΕ. Πρόκειται για την πρώτη σαφή ένδειξη ότι το δίκαιο ανταγωνισμού της Ένωσης δεν αρκείται πλέον στον έλεγχο του περιεχομένου των κανόνων, αλλά επεκτείνεται και στους μηχανισμούς επίλυσης διαφορών που τους συνοδεύουν.

3. *Royal Antwerp Football Club*

Η τρίτη απόφαση της τριλογίας είναι η πλέον συγγενής προς το θέμα του παρόντος άρθρου, διότι αφορούσε ευθέως την αγορά πρόσληψης παικτών. Οι κανόνες της UEFA και της Βελγικής Ομοσπονδίας Ποδοσφαίρου (URBSFA) απαιτούσαν από τους συλλόγους να συμπεριλαμβάνουν στη δωδεκάδα των είκοσι πέντε παικτών έναν ελάχιστο αριθμό «ντόπιων παικτών» (home-grown players) – παικτών δηλαδή που είχαν εκπαιδευτεί, ανεξαρτήτως ιθαγένειας, από τον ίδιο σύλλογο ή άλλο σύλλογο της ίδιας εθνικής ομοσπονδίας για τουλάχιστον τρία έτη. Το Δικαστήριο έκρινε ότι μια τέτοια ρύθμιση εμπίπτει τόσο στο άρθρο 101 ΣΛΕΕ όσο και στο άρθρο 45 ΣΛΕΕ, στο μέτρο που περιορίζει τη δυνατότητα ενός συλλόγου να ανταγωνίζεται τους υπόλοιπους προσλαμβάνοντας ταλαντούχους παίκτες ανεξαρτήτως του τόπου εκπαίδευσής τους – δηλαδή περιορίζει τον ανταγωνισμό στην ίδια την αγορά πρόσληψης¹⁰. Το Δικαστήριο αναγνώρισε ότι η προώθηση της ανάπτυξης νέων παικτών συνιστά θεμιτό σκοπό, αλλά ανέθεσε στο εθνικό δικαστήριο να εξακριβώσει αν ο συγκεκριμένος κανόνας ήταν αναγκαίος και αναλογικός για την επίτευξή του, ή αν υπήρχαν λιγότερο περιοριστικά εναλλακτικά μέσα.

Η τριλογία του 2023 σηματοδοτεί, συνολικά, τη στιγμή κατά την οποία το Δικαστήριο εγκαταλείπει την ιδέα μιας γενικής «ασυλίας» των αθλητικών κανόνων και υιοθετεί ρητά μια «δομημένη» ανάλυση: πρώτα εξετάζεται αν ο κανόνας συνιστά περιορισμό ως εκ του αντικειμένου ή ως εκ του αποτελέσματος· ύστερα, αν όχι, εξετάζεται η δυνατότητα δικαιολόγησης βάσει *Wouters/Meca-Medina*· τέλος, αν ο κανόνας είναι περιορισμός ως εκ του αντικειμένου, η μόνη διόδος διαφυγής είναι η αυστηρή εξαίρεση του άρθρου 101 παρ. 3 ΣΛΕΕ. Η αρχιτεκτονική αυτή θα εφαρμοστεί, σχεδόν αυτούσια, στις δύο επόμενες αποφάσεις – *Diarra* και *Tondela* – με αντικείμενο πλέον όχι τη διοργάνωση διοργανώσεων, αλλά την ίδια την αγορά εργασίας των παικτών¹¹.

V. *FIFA κατά Diarra* (2024): οι κανόνες μεταγραφών ως συμφωνία μη-προσέλκυσης

Η υπόθεση C-650/22¹², *Lassana Diarra κατά FIFA και URBSFA*, αποτελεί, κατά κοινή ομολογία, τη σημαντικότερη απόφαση αθλητικού δικαίου της Ένωσης μετά την *Bosman*. Ο Γάλλος διεθνής ποδοσφαιριστής Lassana Diarra, αφού κατήγγειλε μονομερώς τη σύμβασή του με τη ρωσική Lokomotiv Moscow, βρέθηκε αντιμέτωπος με τον μηχανισμό του άρθρου 17 του Κανονισμού της FIFA για το Καθεστώς και τις Μεταγραφές Παικτών (RSTP): υποχρέωση αποζημίωσης, εις ολόκληρον ευθύνη του νέου συλλόγου, τεκμήριο υποκίνησης της καταγγελίας από τον νέο σύλλογο και δυνατότητα παρακράτησης του Διεθνούς Πιστοποιητικού Μεταγραφής (ITC) από την πρώην ομοσπονδία. Το αποτέλεσμα ήταν ότι κανένας σύλλογος δεν τολμούσε να τον προσλάβει, φοβούμενος την εις ολόκληρον ευθύνη – ο Diarra παρέμεινε ουσιαστικά άνεργος επί μήνες.

Το Τμήμα Μείζονος Συνθέσεως έκρινε ότι οι τρεις αυτοί μηχανισμοί, εξεταζόμενοι από κοινού, παραβίαζαν τόσο το άρθρο 45 ΣΛΕΕ (ελεύθερη κυκλοφορία εργαζομένων) όσο και το άρθρο 101 ΣΛΕΕ (απαγόρευση συμπράξεων). Το κρίσιμο, όμως, δογματικό βήμα βρίσκεται στην ανάλυση του άρθρου 101: το Δικαστήριο εξομοίωσε ρητά τους κανόνες του RSTP με συμφωνία μη-προσέλκυσης (no-poach agreement) μεταξύ συλλόγων, καθόσον η εις ολόκληρον ευθύνη λειτουργούσε αποτρεπτικά για κάθε ενδιαφερόμενο σύλλογο να προσλάβει παίκτη που είχε καταγγείλει τη σύμβασή του. Το Δικαστήριο τόνισε ότι η πρόσληψη ταλαντούχων, εκπαιδευμένων παικτών συνιστά «ουσιώδη παράμετρο ανταγωνισμού» μεταξύ επαγγελματικών συλλόγων ποδοσφαίρου – διατύπωση που παραπέμπει ευθέως στο λεξιλόγιο των κλασικών συμπράξεων κατανομής πηγών εφοδιασμού κατά το άρθρο 101 παρ. 1 στοιχ. γ' ΣΛΕΕ.

Δεδομένου ότι επρόκειτο για περιορισμό ως εκ του αντικειμένου, το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι ο σκοπός της σταθερότητας των ομάδων και της τακτικής διεξαγωγής των πρωταθλημάτων – όσο θεμιτός κι αν είναι – δεν

⁹. ΔΕΕ C-124/21 P, *International Skating Union/Επιτροπή*, 21.12.2023, ECLI:EU:C:2023:1012, σκ. 189 επ.

¹⁰. ΔΕΕ C-680/21, *UL και SA Royal Antwerp Football Club/URBSFA*, 21.12.2023, ECLI:EU:C:2023:1010, σκ. 91 επ. και 138 επ.

¹¹. Για συνολική ανάλυση της τριλογίας, βλ. Γ. ΓΡΥΛΛΟΣ, Η ερμηνεία και εφαρμογή των διατάξεων περί ελεύθερου ανταγωνισμού στον τομέα των αθλητικών διοργανώσεων υπό το πρίσμα των αποφάσεων του Δικαστηρίου της ΕΕ στις υποθέσεις *Superleague*, *International Skating Union* και *Royal Antwerp Football Club*, σε: Εταιρεία Νομικών Βορείου Ελλάδος, Σύγχρονα ζητήματα από το δίκαιο της επιχείρησης, 2025.

¹². ΔΕΕ C-650/22, *FIFA/Lassana Diarra και URBSFA*, 04.10.2024, ECLI:EU:C:2024:824.

μπορεί να δικαιολογήσει τέτοιο περιορισμό μέσω του πλαισίου *Wouters/Meca-Medina*, εφόσον η δικαιολόγηση αυτή δεν εφαρμόζεται σε περιορισμούς ως εκ του αντικειμένου· η μόνη δυνατή δίοδος παραμένει το άρθρο 101 παρ. 3 ΣΛΕΕ, το οποίο το Δικαστήριο έκρινε εκ πρώτης όψεως απίθανο να ικανοποιείται, δεδομένου του γενικευμένου, δραστικού και μόνιμου χαρακτήρα του περιορισμού. Επιπλέον, το Δικαστήριο σημείωσε ότι ο θεμιτός σκοπός της σταθερότητας των συμβάσεων προστατεύεται ήδη επαρκώς μέσω του κοινού δικαίου των συμβάσεων (αγωγή αποζημίωσης για αθέτηση σύμβασης), καθιστώντας αμφίβολη την αναγκαιότητα ενός τόσο δραστικού συμπληρωματικού μηχανισμού.

Η *Diarra* οδήγησε άμεσα σε μεταρρύθμιση: η FIFA υιοθέτησε μεταβατικό ρυθμιστικό πλαίσιο (Δεκέμβριος 2024, σε ισχύ από 1η Ιανουαρίου 2025)¹³ και, εν συνεχεία, ουσιώδεις τροποποιήσεις του άρθρου 17 RSTP – αναδιατύπωση των προϋποθέσεων εις ολόκληρον ευθύνης βάσει απόδειξης «υποκίνησης» (και όχι πλέον αυτόματου τεκμηρίου, παρά μόνο σε στενά χρονικά πλαίσια), ταχύτερη έκδοση του ITC, και νέο πλαίσιο συμμετοχής παικτών στις μεταγραφικές αξίες. Η υπόθεση έκλεισε τυπικά τον Ιούνιο 2026 με συμβιβασμό μεταξύ FIFA και Diarra, χωρίς αναγνώριση ευθύνης ή καταβολή αποζημίωσης – γεγονός που δεν μειώνει, ωστόσο, τη δογματική βαρύτητα της απόφασης του Δικαστηρίου, η οποία παραμένει δεσμευτική νομολογία.

Η σημασία της *Diarra* για το επιχείρημα του παρόντος άρθρου είναι κομβική: για πρώτη φορά, το ΔΕΕ δεν αντιμετωπίζει τους κανόνες μεταγραφών απλώς ως εμπόδιο στην ατομική κινητικότητα ενός εργαζομένου (προσέγγιση *Bosman*), αλλά ως συλλογική συμφωνία μεταξύ ανταγωνιστών (των συλλόγων) που νοθεύει την αγορά πρόσληψης ως τέτοια (προσέγγιση *labour antitrust*). Το άρθρο 45 και το άρθρο 101 ΣΛΕΕ εφαρμόζονται πλέον παράλληλα, όχι διαδοχικά ή εναλλακτικά, και η ανάλυση του άρθρου 101 αποκτά τη δική της αυτοτελή βαρύτητα, ανεξάρτητη από το αν ο συγκεκριμένος παίκτης άσκησε ή όχι δικαίωμα διασυνοριακής κυκλοφορίας¹⁴.

VI. *Royal Football Club Seraing* (2025): ο έλεγχος του CAS ως προϋπόθεση αποτελεσματικότητας

Ανάμεσα στην *Diarra* και στην *Tondela* παρεμβάλλεται μια απόφαση που, αν και δεν αφορά ευθέως την αγορά εργασίας, είναι απαραίτητη για να κατανοηθεί πλήρως αν οι κατακτήσεις των *Diarra* και *Tondela* θα έχουν πρακτική αποτελεσματικότητα: η υπόθεση C-600/23¹⁵, *Royal Football Club Seraing κατά FIFA, UEFA και URBSFA*, που αποφασίστηκε από το Τμήμα Μείζονος Συνθέσεως την 1η Αυγούστου 2025. Η υπόθεση ανάγεται στο 2015, όταν ο βελγικός σύλλογος RFC Seraing συνήψε συμβάσεις με τη μαλτέζικη επενδυτική εταιρεία Doyen Sports Investment Ltd, μέσω των οποίων η Doyen απέκτησε ποσοστό επί των οικονομικών δικαιωμάτων τεσσάρων παικτών – πρακτική γνωστή ως «ιδιοκτησία δικαιωμάτων από τρίτους» (Third-Party Ownership, TPO). Η FIFA, θεωρώντας την πρακτική αυτή αντίθετη στα άρθρα 18bis και 18ter του RSTP, επέβαλε πειθαρχικές κυρώσεις στον σύλλογο, οι οποίες επικυρώθηκαν από το CAS και εν συνεχεία από το Ελβετικό Ομοσπονδιακό Δικαστήριο.

Ο σύλλογος επιχείρησε, παράλληλα με την πειθαρχική διαδικασία, να αμφισβητήσει την απαγόρευση TPO ενώπιον των βελγικών δικαστηρίων, υποστηρίζοντας ότι παραβίαζε το δίκαιο ανταγωνισμού και τις θεμελιώδεις ελευθερίες κυκλοφορίας εργαζομένων, παροχής υπηρεσιών και κεφαλαίων (άρθρα 45, 56 και 63 ΣΛΕΕ). Το Βελγικό Ακυρωτικό Δικαστήριο (Cour de cassation) υπέβαλε στο ΔΕΕ δύο προδικαστικά ερωτήματα σχετικά με το αν ένα εθνικό δικαστήριο μπορεί να αναγνωρίσει σε μια απόφαση του CAS ισχύ δεδικασμένου και αποδεικτική αξία έναντι τρίτων, όταν η απόφαση αυτή δεν έχει υποβληθεί σε έλεγχο από δικαστήριο δυνάμενο να απευθύνει προδικαστικό ερώτημα κατά το άρθρο 267 ΣΛΕΕ.

Το Δικαστήριο, ακολουθώντας εν μέρει τις προτάσεις της Γεν. Εισαγγελέως Τ. Čapeta¹⁶, έκρινε ότι, όταν η προσφυγή σε διαιτησία δεν είναι πραγματικά ελεύθερη – όπως συμβαίνει με τη διαιτησία ενώπιον του CAS, την οποία σύλλογοι και παίκτες οφείλουν να αποδεχθούν ως προϋπόθεση συμμετοχής στο οργανωμένο ποδόσφαιρο – οι σχετικές διαιτητικές αποφάσεις πρέπει να υπόκεινται σε αποτελεσματικό δικαστικό έλεγχο από δικαστήριο κράτους μέλους, ικανό να διασφαλίσει τη συμφωνία τους με τις αρχές και τις διατάξεις της

¹³. Ανακοίνωση Τύπου Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αριθ. 61/2025, σχετικά με την απόφαση C-650/22, *Diarra*.

¹⁴. Βλ. Σ. ΜΟΥΖΟΥΛΑΣ, Η απόφαση *Diarra* του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης: Η σταθερότητα των συμβάσεων μεταξύ ποδοσφαιριστών και συλλόγων υπό το πρίσμα της εφαρμογής του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της ιδιαιτερότητας του ποδοσφαίρου ως δραστηριότητας, ΕλλΔνη 6/2025, όπου αναλύεται ειδικά η ένταση μεταξύ σταθερότητας συμβάσεων και δικαίου της Ένωσης.

¹⁵. ΔΕΕ C-600/23, *Royal Football Club Seraing/FIFA UEFA και URBSFA*, 01.08.2025, ECLI:EU:C:2025:617.

¹⁶. Προτάσεις της Γεν. Εισαγγελέως Τ. Čapeta της 16ης Ιανουαρίου 2025 στην υπόθεση C-600/23, *RFC Seraing*: βλ. και το σχόλιο της Μ. ΠΑΝΤΕΛΑΚΗ στην απόφαση, Lex&Forum 2/2025.

δημόσιας τάξης της Ένωσης – στις οποίες περιλαμβάνονται τόσο το δίκαιο ανταγωνισμού όσο και οι θεμελιώδεις ελευθερίες. Η αναγνώριση δεδικασμένου σε μια τέτοια απόφαση, χωρίς αυτή να έχει υποβληθεί σε έλεγχο δικαστηρίου δυνάμενου να παραπέμψει προδικαστικό ερώτημα, αντιβαίνει στο άρθρο 19 παρ. 1 ΣΕΕ και στο άρθρο 47 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων.

Η σημασία της *Seraing* για το επιχείρημα του παρόντος άρθρου είναι έμμεση αλλά ουσιώδης: η νομολογιακή στροφή προς την προστασία της αγοράς εργασίας των αθλητών (*Diarra, Tondela*) θα παρέμενε σε μεγάλο βαθμό συμβολική, αν οι σχετικές διαφορές συνέχιζαν να επιλύονται αποκλειστικά και τελεσίδικα από το CAS, με έδρα εκτός Ένωσης, χωρίς δυνατότητα ελέγχου από δικαστήριο δεσμευόμενο από το άρθρο 267 ΣΛΕΕ¹⁷. Η *Seraing*, συνεχίζοντας τη γραμμή που άνοιξε η *ISU* το 2023, διασφαλίζει ότι οι νέες αρχές δικαίου ανταγωνισμού για τις αθλητικές αγορές εργασίας θα μπορούν, τουλάχιστον σε υποθέσεις με επαρκή σύνδεσμο με το έδαφος της Ένωσης, να επιβληθούν αποτελεσματικά, ακόμη κι αν η αρχική διαφορά έχει ήδη κριθεί από το CAS. Είναι ενδεικτικό ότι, μετά την *ISU*, η UEFA είχε ήδη προβλέψει τη δυνατότητα έδρας διαιτησίας CAS εντός της Ένωσης (Δουβλίνο) για ορισμένες κατηγορίες διαφορών· η *Seraing* καθιστά την επιλογή αυτή ακόμη πιο πειστική για κάθε διεθνή αθλητική ομοσπονδία που επιθυμεί να περιορίσει τον κίνδυνο μεταγενέστερου ελέγχου των αποφάσεών της¹⁸.

VII. *CD Tondela* (2026): η αγορά εργασίας ως αυτοτελές αντικείμενο προστασίας

Η υπόθεση C-133/24¹⁹, *CD Tondela–Futebol, SAD κ.λπ. κατά Autoridade da Concorrência*, ανάγεται στην πρώτη φάση της πανδημίας Covid-19. Τον Απρίλιο του 2020, με την ποδοσφαιρική σεζόν 2019/2020 σε αναστολή λόγω των περιοριστικών μέτρων, η Πορτογαλική Επαγγελματική Ποδοσφαιρική Λίγκα (LPFP) και οι σύλλογοι της πρώτης και δεύτερης εθνικής κατηγορίας συμφώνησαν να μην προσλαμβάνουν μεταξύ τους παίκτες που θα κατήγγειλαν μονομερώς τη σύμβασή τους λόγω της παράτασης της σεζόν πέραν της αρχικά προβλεπόμενης ημερομηνίας λήξης. Η πορτογαλική αρχή ανταγωνισμού (*Autoridade da Concorrência, AdC*) έκρινε ότι η συμφωνία αυτή συνιστούσε περιορισμό ως εκ του αντικειμένου και επέβαλε πρόστιμα ύψους περίπου 11,3 εκατ. ευρώ στους συλλόγους και στην ομοσπονδία.

Το πορτογαλικό δικαστήριο ανταγωνισμού που επιλήφθηκε της προσφυγής υπέβαλε στο ΔΕΕ δύο κεντρικά ερωτήματα: αν η συμφωνία έπρεπε πράγματι να χαρακτηριστεί ως περιορισμός εκ του αντικειμένου, και αν, ακόμη και έτσι, θα μπορούσε να επωφεληθεί από την εξαίρεση *Meca-Medina* λόγω των εξαιρετικών συνθηκών της πανδημίας. Στις 30 Απριλίου 2026, το Πέμπτο Τμήμα του Δικαστηρίου απάντησε με μια απόφαση που, σύμφωνα με τον Γεν. Εισαγγελέα *Emiliou*²⁰ – η γνώμη του οποίου το Δικαστήριο ακολούθησε σε γενικές γραμμές – συνιστά «λεπτομερή συντονισμό» (*fine-tuning*)²¹ της νομολογίας μετά τη *Superleague* και τη *Diarra*, χωρίς να ανατρέπει τη γενική αρχιτεκτονική.

1. Οι συμφωνίες μη-προσέλκυσης ως ίδια κατηγορία περιορισμού

Το Δικαστήριο επιβεβαίωσε, καταρχάς, ότι μια συμφωνία μη-προσέλκυσης παικτών μπορεί, καταρχήν, να συνιστά σοβαρή παράβαση του άρθρου 101 ΣΛΕΕ. Εξομοίωσε ρητά τέτοιες συμφωνίες με τις οριζόντιες συμφωνίες κατανομής πηγών εφοδιασμού του άρθρου 101 παρ. 1 στοιχ. γ' ΣΛΕΕ, αντιμετωπίζοντας τους παίκτες ως τον «πόρο» που κατανέμεται μεταξύ των ανταγωνιστών-συνλόγων. Το Δικαστήριο απέρριψε επίσης το επιχείρημα ότι μια συμφωνία μη-προσέλκυσης διαφέρει ουσιωδώς από μια συμφωνία καθορισμού μισθών επειδή δεν καθορίζει άμεσα «τιμή»: έκρινε ότι, ακόμη κι αν το περιεχόμενο δεν αφορά ευθέως την αμοιβή, ο περιορισμός της δυνατότητας ενός παίκτη να προσφέρει τις υπηρεσίες του σε άλλον εργοδότη μειώνει τη διαπραγματευτική του ισχύ και ασκεί, έμμεσα, επίδραση στις τιμές στις οποίες προσλαμβάνονται παίκτες – αρκετό για να τη φέρει εντός της ίδιας οικογένειας παραβάσεων²².

¹⁷. Βλ. V. YEFREMOVA, A Tale of Two Sui Generis Systems: The Case of RFC Seraing (C-600/23) in Front of the Court of Justice, EU Law Live, Op-Ed· και σχόλιο I. ΝΤΟΛΑΠΤΣΗ στην απόφαση, Διαιτ 1/2025 (Sakkoulas-Online).

¹⁸. Βλ. A. ZABOLAKHIS, Επιπτώσεις της πρόσφατης απόφασης C-600/23 του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (*Royal Football Club Seraing*) στη διεθνή αθλητική διαιτησία, Νομική Βιβλιοθήκη, 2025 (Qualex), όπου εξετάζονται οι πρακτικές συνέπειες της απόφασης για τη δομή της διεθνούς αθλητικής διαιτησίας.

¹⁹. ΔΕΕ C-133/24, *CD Tondela-Futebol, SAD κ.λπ./Autoridade da Concorrência*, 30.04.2026, ECLI:EU:C:2026:361.

²⁰. Προτάσεις του Γεν. Εισαγγελέα N. Emiliou στην υπόθεση C-133/24, *CD Tondela*· βλ. και EU Law Live, Op-Ed, European Football Again: AG Emiliou's Opinion in *Tondela* (C-133/24) – Competition Law and Labour Considerations in Europe.

²¹. Βλ. EU Law Live, Fine-Tuning the Competition Law Toolbox: The Court's Application of Article 101 TFEU to Sport in *CD Tondela* (C-133/24).

²². Βλ. P. TORRES MENDEZ, Antitrust in Labour Markets and the Notion of Restriction by Object, EU Law Live, Op-Ed.

2. Το πλαίσιο μετράει: no-roach όχι per se by object

Το πλέον καινοτόμο στοιχείο της *Tondela* είναι η έμφαση στο οικονομικό και νομικό πλαίσιο εντός του οποίου συνήφθη η συμφωνία. Το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι ο χαρακτηρισμός μιας συμφωνίας ως περιορισμού «ως εκ του αντικειμένου» απαιτεί εξέταση του περιεχομένου, του οικονομικού και νομικού πλαισίου, καθώς και των σκοπών της – χωρίς να χρειάζεται απόδειξη πραγματικών αποτελεσμάτων επί της αγοράς, αλλά και χωρίς την ελαφρότητα ενός αυτοματοποιημένου τεκμηρίου. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, το Δικαστήριο επεσήμανε ότι η συμφωνία επιδίωκε ταυτόχρονα να διατηρήσει τη σταθερότητα του έμψυχου δυναμικού των ομάδων (roster stability) και την ακεραιότητα της διοργάνωσης κατά τη διάρκεια μιας έκτακτης παράτασης της σεζόν λόγω πανδημίας – στοιχεία που, χωρίς να αναιρούν αυτόματα τον χαρακτηρισμό της ως περιορισμού ως εκ του αντικειμένου, πρέπει να ληφθούν σοβαρά υπόψη κατά την αξιολόγηση του βαθμού βλαπτικότητάς της για τον ανταγωνισμό.

Το Δικαστήριο διευκρίνισε, ωστόσο, ότι ούτε η πανδημία Covid-19 ούτε οι ιδιαιτερότητες του αθλητικού τομέα συνιστούν, αφ' εαυτών, εξαίρεση από το άρθρο 101 παρ. 1 ΣΛΕΕ· πρόκειται για στοιχεία που πρέπει να συνεκτιμηθούν στο πλαίσιο της συνολικής αξιολόγησης, όχι για αυτοτελή λόγο απαλλαγής. Το εθνικό δικαστήριο καλείται, τελικά, να σταθμίσει αν, λαμβανομένων υπόψη όλων αυτών των παραγόντων, η συμφωνία αποκαλύπτει επαρκή βαθμό βλαπτικότητας, ώστε να δικαιολογείται ο χαρακτηρισμός της ως εκ του αντικειμένου περιορισμού – μια πρόσκληση για ενδελεχή, σχεδόν «αποτελεσματοκεντρική» ανάλυση ακόμη και εντός της by-object κατηγορίας, κάτι που ορισμένοι σχολιαστές θεωρούν ότι θολώνει τη διάκριση *between object και effect*²³.

3. Η διεύρυνση του πλαισίου Wouters/Meca-Medina

Ίσως το πιο σημαντικό δογματικό βήμα της *Tondela* αφορά το πεδίο εφαρμογής της εξαίρεσης *Meca-Medina*. Μέχρι σήμερα, το πλαίσιο αυτό εφαρμοζόταν αποκλειστικά σε επίσημους κανονισμούς που θεσπίζονταν από αθλητικές ομοσπονδίες ή ενώσεις. Στην *Tondela*, όμως, η επίμαχη συμφωνία δεν ήταν τυπικός κανονισμός της *LPFP*, αλλά μια άτυπη συμφωνία μεταξύ των ίδιων των συλλόγων, στην οποία η ομοσπονδία απλώς συμμετείχε (μέσω τηλεδιασκέψεων και εν συνεχεία ανακοίνωσης δελτίου Τύπου). Το Δικαστήριο έκρινε ότι το πλαίσιο *Wouters/Meca-Medina* δεν περιορίζεται σε τυπικούς κανονισμούς, αλλά μπορεί να εφαρμοστεί σε κάθε ρύθμιση μεταξύ μιας αθλητικής ένωσης και των μελών της που αποσκοπεί στη ρύθμιση του αθλήματος, ανεξαρτήτως της μορφής που λαμβάνει. Ταυτόχρονα, όμως, επιβεβαίωσε ότι η εξαίρεση αυτή δεν μπορεί να «σώσει» μια συμφωνία που χαρακτηρίζεται περιορισμός ως εκ του αντικειμένου – μόνο το άρθρο 101 παρ. 3 ΣΛΕΕ μπορεί να το πράξει αυτό, με το βάρος απόδειξης να παραμένει στους συλλόγους.

Τέλος, το Δικαστήριο άφησε ανοιχτή μια σημαντική θύρα δικαιολόγησης εκτός της κατηγορίας «ως εκ του αντικειμένου»: αναγνώρισε ότι η διασφάλιση της ομαλής διεξαγωγής αθλητικών διοργανώσεων – συμπεριλαμβανομένων κανόνων περί προθεσμιών μεταγραφών κατά τη διάρκεια μιας διοργάνωσης και κανόνων που αποσκοπούν στη διατήρηση ορισμένου βαθμού σταθερότητας στο έμψυχο δυναμικό των συλλόγων – συνιστά θεμιτό σκοπό γενικού συμφέροντος, δυνάμενο να δικαιολογήσει περιορισμούς που δεν φτάνουν στο επίπεδο του «ως εκ του αντικειμένου», υπό την προϋπόθεση καταλληλότητας, αναγκαιότητας και αναλογικότητας. Πρόκειται για τη σαφέστερη μέχρι σήμερα αναγνώριση, σε επίπεδο νομολογίας του Δικαστηρίου, ενός δικαιολογητικού λόγου «σταθερότητας» ειδικά προσαρμοσμένου στο αθλητικό πλαίσιο²⁴.

VIII. Η ευρύτερη μετατόπιση: το ποδόσφαιρο ως όψη του «labour antitrust»

Η πορεία *Bosman* → *Meca-Medina* → τριλογία 2023 → *Diarra* → *Tondela* δεν εξελίσσεται σε κενό αέρος. Συμπίπτει χρονικά με μια ευρύτερη, οριζόντια στροφή του δικαίου ανταγωνισμού της Ένωσης προς τις αγορές εργασίας. Οι Οριζόντιες Κατευθυντήριες Γραμμές της Επιτροπής του 2023 κατέταξαν ρητά τις συμφωνίες καθορισμού μισθών (wage-fixing) στην κατηγορία των «συμπράξεων αγοραστών» (buyer cartels). Το Policy Brief της Επιτροπής για το «Antitrust in Labour Markets» (Μάιος 2024)²⁵ προχώρησε ένα βήμα παραπέρα, χαρακτηρίζοντας τόσο τις συμφωνίες wage-fixing όσο και τις συμφωνίες no-roach ως, κατά κανόνα, περιορισμούς ως εκ του αντικειμένου, με περιορισμένη πιθανότητα δικαιολόγησης, δεδομένου ότι συνήθως

²³. Βλ. EU Law Live, Op-Ed, From Object to Abstract: AG Emiliou Blurs the Clear Lines in *Superleague*, όπου διατυπώνεται ανάλογη κριτική για την προγενέστερη γνώμη του ίδιου Γεν. Εισαγγελέα στη *Superleague*.

²⁴. Για τα όρια αναγνώρισης δικαιολογητικών λόγων γενικού συμφέροντος συνδεδεμένων με την αγορά εργασίας, βλ. M. MUSTAFA POLAT, Limits of the Labour Market-Related Public Interests in EU Competition Law, EU Law Live, Competition Corner.

²⁵. ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, Policy Brief, Antitrust in Labour Markets (Μάιος 2024).

υπάρχουν λιγότερο περιοριστικά εναλλακτικά μέσα επίτευξης οποιουδήποτε θεμιτού σκοπού επικαλείται ο εργοδότης²⁶.

Δεν πρόκειται, εξάλλου, για εντελώς νέο ζήτημα για το ελληνικό και ευρωπαϊκό δίκαιο ανταγωνισμού: αποφάσεις ενώσεων επιχειρήσεων που καθορίζουν ελάχιστες αμοιβές επαγγελματιών αποτελούν, εδώ και δεκαετίες, κλασικό παράδειγμα σύμπραξης υπό το άρθρο 101 παρ. 1 ΣΛΕΕ²⁷. Το wage-fixing στις αθλητικές αγορές εργασίας δεν είναι, συνεπώς, παρά η εφαρμογή μιας ήδη γνωστής αρχής σε ένα νέο πλαίσιο εργοδοτικής – αντί επαγγελματικής – σύμπραξης. Η πρώτη πραγματική επιβολή αυτής της πολιτικής σε επίπεδο Ένωσης ήλθε τον Ιούνιο του 2025, όταν η Επιτροπή επέβαλε πρόστιμο 329 εκατ. ευρώ στις Delivery Hero και Glovo για συμφωνία μη-προσέλκυσης εργαζομένων, ανταλλαγή ευαίσθητων εμπορικά πληροφοριών και κατανομή γεωγραφικών αγορών – η πρώτη απόφαση της Επιτροπής που στοχεύει αμιγώς εργασιακή σύμπραξη, και ταυτόχρονα η πρώτη που αξιοποιεί το ζήτημα μειωνηφικών συμμετοχών μεταξύ ανταγωνιστών ως παράγοντα διευκόλυνσης σύμπραξης²⁸. Ακολούθησε κύμα εθνικής επιβολής σε Γαλλία, Ρουμανία, Πολωνία και αλλού. Το ποδόσφαιρο, επομένως, δεν αποτελεί μεμονωμένη ιδιαιτερότητα, αλλά τον πλέον ορατό – και νομολογιακά πλέον πλούσιο – κλάδο μιας ευρύτερης μεταστροφής της ενωσιακής πολιτικής ανταγωνισμού προς την προστασία της δυναμικότητας των αγορών εργασίας ως αυτοτελούς έννομου αγαθού, πέραν της παραδοσιακής εστίασης στις αγορές προϊόντων και υπηρεσιών προς τον τελικό καταναλωτή.

Η στάση *Diarra* προσφέρει τη γέφυρα ρητά: το ίδιο το Δικαστήριο χαρακτήρισε την αρχιτεκτονική επιβολής του RSTP ως λειτουργούσα «ως καρτέλ» – ανάλυση που αντικατοπτρίζει την προγενέστερη προσέγγισή του στην *ISU* και προεικονίζει τη μεταχείριση της *Tondela*. Το αθλητικό δίκαιο, δηλαδή, δεν δανείζεται απλώς εργαλεία από το γενικό δίκαιο ανταγωνισμού· τα εφαρμόζει τόσο συστηματικά, ώστε να τα εμπλουτίζει με νέες αποχρώσεις – ιδίως όσον αφορά τη σχέση μεταξύ by-object ανάλυσης και πλαισίου, όπως δείχνει η *Tondela* – που εν συνεχεία μπορούν να «εξαχθούν» και σε άλλους κλάδους της οικονομίας²⁹.

IX. Μπορούν οι κανονισμοί μεταγραφών της FIFA να επιβιώσουν στο νέο πρότυπο εργασιακού ανταγωνισμού;

Το ερώτημα αυτό δεν είναι ρητορικό. Το ισχύον, μεταρρυθμισμένο RSTP εξακολουθεί να στηρίζεται σε τρεις βασικούς πυλώνες: την αρχή της συμβατικής σταθερότητας (άρθρο 13), το σύστημα αποζημίωσης για καταγγελία χωρίς εύλογη αιτία (νέο άρθρο 17) και έναν μηχανισμό αλληλεγγύης που χρηματοδοτείται από τις μεταγραφικές αξίες. Υπό το φως της *Diarra* και της *Tondela*, κάθε ένας από τους πυλώνες αυτούς αντιμετωπίζει διαφορετικό βαθμό κινδύνου.

Η εις ολόκληρον ευθύνη του νέου συλλόγου, όπως αναδιατυπώθηκε μετά τη *Diarra* – βασιζόμενη πλέον σε απόδειξη «υποκίνησης» και όχι σε αυτόματο τεκμήριο, πλην συγκεκριμένης προθεσμίας 45 ημερών – παραμένει ευάλωτη: η ίδια η λογική της *Tondela*, ότι ακόμη και έμμεσοι περιορισμοί στη δυνατότητα πρόσληψης παικτών αρκούν για να θεμελιώσουν περιορισμό ως εκ του αντικειμένου, εφόσον μειώνουν τη διαπραγματευτική ισχύ του εργαζομένου, θέτει σε αμφισβήτηση κάθε ρήτρα τεκμηρίου, όσο στενά κι αν είναι διατυπωμένη. Αντίθετα, ο μηχανισμός αλληλεγγύης (redistribution προς σωματεία βάσης και ακαδημίες) φαίνεται πιο ανθεκτικός, διότι το ίδιο το Δικαστήριο, στη *Superleague*, αναγνώρισε ότι μηχανισμοί αναδιανομής εσόδων προς όφελος του ερασιτεχνικού αθλητισμού μπορούν να συνιστούν αποδοκτικές ικανές να θεμελιώσουν εξαίρεση κατά το άρθρο 101 παρ. 3 ΣΛΕΕ.

Το πιο ενδιαφέρον ερώτημα αφορά τη «σταθερότητα σύνθεσης ομάδων» (roster stability) ως δικαιολογητικό λόγο. Η *Tondela* άνοιξε ρητά αυτή τη θύρα, αναγνωρίζοντας τη σταθερότητα ρόστερ ως θεμιτό σκοπό γενικού συμφέροντος – κάτι που η FIFA θα επιχειρήσει αναμφίβολα να επικαλεστεί για να στηρίξει εναπομείνουσες πτυχές του άρθρου 17 RSTP. Ωστόσο, η ίδια απόφαση διευκρίνισε ότι αυτός ο δικαιολογητικός λόγος λειτουργεί μόνο εκτός της κατηγορίας «ως εκ του αντικειμένου» και μόνο υπό αυστηρό έλεγχο αναλογικότητας – δηλαδή δεν αρκεί για να διασώσει έναν μηχανισμό που το Δικαστήριο έχει ήδη

²⁶. Βλ. V. DASKALOVA, The Slow Rise of Labour Antitrust in Europe: Time to Move Past the Easy Wins, EU Law Live, Competition Corner, όπου επισημαίνεται η βραδεία αλλά σταθερή ανάδυση του labour antitrust στην ενωσιακή πρακτική.

²⁷. Βλ. Α. ΚΟΤΣΙΡΗΣ, Ελάχιστες αμοιβές επαγγελματιών, σε: Ευρωπαϊκό Εμπορικό Δίκαιο, 2η έκδ., 2012, Τίτλος Πρώτος – Δίκαιο Ανταγωνισμού, II. Απαγορευμένες Συμπράξεις.

²⁸. ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, Ανακοίνωση Τύπου, Antitrust: Επιτροπή επιβάλλει πρόστιμο 329 εκατ. ευρώ στις Delivery Hero και Glovo για συμμετοχή σε σύμπραξη (Ιούνιος 2025).

²⁹. Βλ. A. WAKSMAN, Labour Markets and Antitrust: A Sporting Chance, EU Law Live, Competition Corner, για την αμφίδρομη σχέση μεταξύ αθλητικού δικαίου και γενικού labour antitrust.

χαρακτηρίσει, όπως στη *Diarra*, ως by object περιορισμό λόγω του γενικευμένου και δραστικού χαρακτήρα του. Ο συνδυασμός των δύο αποφάσεων δημιουργεί, επομένως, ένα στενό αλλά υπαρκτό «παράθυρο επιβίωσης»: κανόνες μεταγραφών στοχευμένοι, χρονικά περιορισμένοι, συνδεδεμένοι με αντικειμενικά κριτήρια (π.χ. προστατευόμενη περίοδος συγκεκριμένης διάρκειας, όχι γενικό και μόνιμο καθεστώς αποτροπής πρόσληψης) έχουν αυξημένες πιθανότητες να αντέξουν, ενώ ευρείς, αυτοματοποιημένους μηχανισμούς αποτροπής – όπως ίσχυαν πριν την *Diarra* – είναι δύσκολο να δικαιολογηθούν πλέον καθόλου.

Στο ίδιο πλαίσιο εντάσσεται και η απαγόρευση της «ιδιοκτησίας δικαιωμάτων από τρίτους» (TPO) που εξέτασε η *Seraing*: η FIFA δικαιολόγησε την απαγόρευση επικαλούμενη λόγους ακεραιότητας των διοργανώσεων και ανεξαρτησίας των συλλόγων, θεμιτούς σκοπούς που το CAS είχε ήδη κρίνει συμβατούς με το δίκαιο της Ένωσης. Το ζήτημα στη *Seraing* δεν ήταν αν η απαγόρευση TPO είναι, καθαυτή, αντίθετη στο άρθρο 101 ΣΛΕΕ, αλλά αν ο σύλλογος είχε δικαίωμα να αμφισβητήσει εκ νέου, ενώπιον δικαστηρίου κράτους μέλους, μια ήδη εκδοθείσα απόφαση CAS. Η απάντηση του Δικαστηρίου – ότι το δικαίωμα αυτό υπάρχει – σημαίνει ότι κάθε μελλοντική αμφισβήτηση κανόνων της FIFA σχετικών με τη μεταγραφική αγορά (συμπεριλαμβανομένων ενδεχόμενων νέων κανόνων για τις πρακτορικές αμοιβές ή τη συμμετοχή επενδυτών σε δικαιώματα παικτών) θα μπορεί, υπό προϋποθέσεις, να φτάσει ξανά ενώπιον εθνικού δικαστηρίου κράτους μέλους και, εν τέλει, ενώπιον του ΔΕΕ, ακόμη κι αν έχει ήδη κριθεί από το CAS. Αυτό αυξάνει σημαντικά τον νομικό κίνδυνο για τη FIFA σε κάθε μελλοντική ρύθμιση της αγοράς εργασίας των παικτών.

Στο σύνολό του, το ισχύον σύστημα της FIFA μοιάζει με μια δομή σε συνεχή αναδιαμόρφωση υπό νομολογιακή πίεση, όχι με ένα σταθερό καθεστώς που έχει «περάσει τον έλεγχο». Κάθε νέα απόφαση του Δικαστηρίου – *Diarra*, τώρα *Tondela*, και αναμενόμενες μελλοντικές υποθέσεις για πρακτορικές αμοιβές (agent fees)³⁰ ή για τους νέους κανόνες περί συμμετοχής παικτών στις μεταγραφικές αξίες – λειτουργεί ως νέος γύρος αναδιαπραγμάτευσης μεταξύ FIFA, FIFPRO (της παγκόσμιας ένωσης ποδοσφαιριστών) και της Επιτροπής³¹. Η απουσία γνήσιας συλλογικής διαπραγμάτευσης παικτών-συλλόγων σε επίπεδο FIFA – ζήτημα που επισημαίνουν αρκετοί σχολιαστές μετά τη *Diarra* – παραμένει το βαθύτερο διαρθρωτικό πρόβλημα: όσο οι κανόνες που ρυθμίζουν την αγορά εργασίας θεσπίζονται μονομερώς από την πλευρά της «ζήτησης» (τους συλλόγους, μέσω της ομοσπονδίας τους), τόσο πιθανότερο είναι να εξακολουθήσουν να προσκρούουν στο άρθρο 101 ΣΛΕΕ, όσο κι αν αναδιατυπώνονται τεχνικά.

X. Συμπέρασμα: το ποδόσφαιρο ως εργαστήριο δικαίου ανταγωνισμού

Η διαδρομή από την *Bosman* στην *Tondela* δεν είναι ευθύγραμμη, αλλά είναι σαφώς προσανατολισμένη. Το 1995, το ΔΕΕ έλυσε το πρόβλημα της μεταγραφικής αγοράς αποκλειστικά μέσω του άρθρου 45 ΣΛΕΕ, αφήνοντας το δίκαιο ανταγωνισμού σε δεύτερο πλάνο. Το 2006, η *Meca-Medina* άνοιξε επίσημα τη θύρα του άρθρου 101, αλλά με γενναιόδωρο πλαίσιο δικαιολόγησης. Το 2023, η τριλογία *Superleague/ISU/Royal Antwerp* εφάρμοσε συστηματικά το δίκαιο ανταγωνισμού στη ρυθμιστική εξουσία των ομοσπονδιών, συμπεριλαμβανομένης, στην *Royal Antwerp*, της ίδιας της αγοράς πρόσληψης παικτών. Το 2024, η *Diarra* αναγνώρισε ρητά ότι οι κανόνες μεταγραφών λειτουργούν ως συμφωνία μη-προσέλκυσης μεταξύ συλλόγων. Το 2025, η *Seraing* διασφάλισε ότι οι κατακτήσεις αυτές δεν θα παραμείνουν κενό γράμμα, καθιστώντας τις αποφάσεις του CAS ελέγξιμες από δικαστήρια κρατών μελών όποτε διακυβεύεται δημόσια τάξη της Ένωσης. Και το 2026, η *Tondela* επιβεβαίωσε και εμβάθυνε αυτή την ανάλυση, εντάσσοντας ρητά τις συμφωνίες πο- roach στην οικογένεια των κλασικών καρτέλ κατανομής πηγών εφοδιασμού, διευρύνοντας ταυτόχρονα το πεδίο εφαρμογής της εξαίρεσης *Wouters/Meca-Medina* πέραν των τυπικών κανονισμών.

Η κεντρική θέση του παρόντος άρθρου επιβεβαιώνεται, επομένως, από το σύνολο της διαδρομής: το Δικαστήριο δεν αντικαθιστά το άρθρο 45 με το άρθρο 101 ΣΛΕΕ, αλλά μετατοπίζει σταδιακά το κέντρο βάρους της προστασίας από το δικαίωμα του μεμονωμένου εργαζομένου να κυκλοφορεί ελεύθερα προς την προστασία της ίδιας της δυναμικότητας της αγοράς εργασίας ως ανταγωνιστικού μηχανισμού – μια αγορά όπου οι «αγοραστές» (σύλλογοι) δεν πρέπει να συμπράττουν εις βάρος των «πωλητών» (παικτών), ανεξαρτήτως αν ο συγκεκριμένος παίκτης άσκησε δικαίωμα διασυνωριακής κυκλοφορίας. Πρόκειται για μια αλλαγή οπτικής με βαθιές πρακτικές συνέπειες: καθιστά ευάλωτο σε έλεγχο κάθε συλλογικό μηχανισμό

³⁰. Βλ. G. IÑIGUEZ, Agent Fees, Player Transfers and Transnational Leagues: What Lies Ahead for EU Football Law, EU Law Live, Competition Corner.

³¹. Βλ. O. ARMENGOL / F. RADLEY SEARLE, FIFA Football Agents Case in the Wake of Recent Competition Law Rulings, EU Law Live, Competition Corner.

ρύθμισης μεταγραφών, μισθών ή προσλήψεων, ανεξαρτήτως αν διατυπώνεται ως επίσημος κανονισμός ομοσπονδίας ή ως άτυπη συμφωνία μεταξύ συλλόγων, όπως έδειξε η *Tondela*.

Το ερώτημα αν οι κανονισμοί μεταγραφών της FIFA μπορούν να επιβιώσουν σε αυτό το νέο πρότυπο δεν έχει, προς το παρόν, οριστική απάντηση – και ίσως δεν μπορεί να έχει, εφόσον η νομολογία εξελίσσεται δυναμικά, υπόθεση προς υπόθεση. Ότι είναι βέβαιο είναι ότι το περιθώριο ελιγμών στενεύει: γενικευμένοι, αυτοματοποιημένοι μηχανισμοί αποτροπής πρόσληψης δεν αντέχουν πλέον σε κανένα στάδιο της ανάλυσης, ενώ στοχευμένοι, χρονικά περιορισμένοι κανόνες με σαφή σύνδεση προς αντικειμενικά κριτήρια σταθερότητας διατηρούν – υπό αυστηρό έλεγχο αναλογικότητας – κάποια πιθανότητα επιβίωσης.

Τελικά, το ποδόσφαιρο επιβεβαιώνει τον ρόλο του ως προνομιακό εργαστήριο διαμόρφωσης νέων γενικών αρχών δικαίου ανταγωνισμού. Η ανάλυση που το Δικαστήριο ανέπτυξε για τους αθλητές – η αναγνώριση ότι η πρόσληψη εξειδικευμένου προσωπικού συνιστά «ουσιώδη παράμετρο ανταγωνισμού», ότι οι συμφωνίες μη-προσέγκυσης εξομοιώνονται με κατανομή πηγών εφοδιασμού, ότι το οικονομικό πλαίσιο μετράει ακόμη και εντός της by-object κατηγορίας – δεν θα παραμείνει εγκλωβισμένη στο γήπεδο. Θα μεταφερθεί, αναπόφευκτα, σε κάθε άλλη αγορά εργασίας υψηλής εξειδίκευσης, όπου εργοδότες συμφωνούν, ρητά ή σιωπηρά, να μην ανταγωνίζονται για το ταλέντο. Η *Tondela*, με αυτή την έννοια, δεν είναι το τέλος μιας ιστορίας που ξεκίνησε με τον Jean-Marc Bosman, αλλά η επιβεβαίωση ότι η ιστορία αυτή έχει, ήδη προ πολλού, ξεπεράσει τα όρια του αθλητισμού.